LANDSKAPS
ARKEOLOGERNA
KULTURMILJÖVETARE OCH KUNSKAPSFÖRMEDLARE
I RIKSTÄCKANDE SAMVERKAN
www.landskapsarkeologerna.se

Aktuellt 3 • 2017

God Jul & Gott Nytt År

önskar

Lena Berg Nilsson Gerhard Flink Sune Jönsson
Lennart Klang Ola Nilsson Ingela Norlin Bengt Windelhed

Vi tackar för detta år

Landskapsarkeologerna har anlitats till många stora och små uppdrag under året! Vi har utfört dem med glädje. Den stora variationen har varit stimulerande och vi hoppas resultaten motsvarat kraven.

Nu ser vi fram emot att förverkliga våra nyårslöften för 2018:

Att göra vad vi kan för att tillmötesgå förväntningar hos tidigare och nya uppdragsgivare samt förkovra oss inom våra kompetensområden.

Vi ser fram emot fortsatt gott samarbete!

Julkortets bilder

Snart kommer tomten. Foto Lena Berg Nilsson.

Linköpings slott, där det i början av december var boksläpp för senaste rapporten inom "Atlas över Sveriges bergslag". Ett projekt där Landskapsarkeologernas Lena Berg Nilsson varit engagerad i många år.
Foto Lena Berg Nilsson.

Riksgränsen mellan Norge och Sverige på Nasafjäll. Foto Lennart Klang.

Kontoret i Hudiksvall har utökats. Nu har vi även utsikt över takåsar och kyrktornet.
Foto Lena Berg Nilsson.

Malmstuff från bokverket på Nasafjäll, där provtagning skedde i år. Foto Ola Nilsson.

Våra fältbostäder i Lövångers kyrkstad vid arbetet för Norrbotniabanan. Foto Lennart Klang.

Månsken över Grövelsjön. Foto Ingela Norlin.

Utredning för Norrbotniabanan

I Aktuellt 2 2017 kunde vi berätta att Landskapsarkeologerna vunnit upphandlingen att utföra arkeologisk utredning, steg 1, inför den nya kustjärnvägen Norrbotniabanan. Fältförberedelserna var då i gång för vår inventering.

I början av maj samlades arbetsstyrkan i Lövångers kyrkstad. Förutom Landskapsarkeologerna medverkade Stigfinnaren i uppdraget. Som mest var vi åtta arkeologer på plats i terrängen samtidigt. Det behövdes! För vårt arbetsområde var omfattande – en ca 10 mil lång korridor mellan Bygdeå i söder och Skellefteå i norr – och fornminnena var många!

Även om fältsäsongen nu är över fortsätter uppdraget för några av oss i Landskapsarkeologerna, med rapportarbete och redovisning till FMIS. Under vintern kommer rapporten färdigställas och till våren återkommer vi med resultaten.

Bilder uppifrån och ned:

1) Kyrkstugor i Lövångers kyrkstad blev något av ett andra hem för flera av oss under fältsäsongen 2017. Foto Lena Berg Nilsson.

2) Samarbete med MAL och Stigfinnaren om fornminnen vid Hedkammen i Bureå socken. Till höger Johan Linderholm, universitetslektor Umeå universitet, och Niklas Groop, arkeolog vid Stigfinnaren. Foto Lennart Klang.

3) Rapporteringsdag till Trafikverket och Länsstyrelsen Västerbotten 29/5. Fikarast på gammal färdväg till nybygget Alkvittern. Helena Westberg, projektledare Trafikverket, Nina Karlsson, miljöspecialist Trafikverket, Eva Klotz, antikvarie länsstyrelsen, Ola Nilsson. Foto Lennart Klang.

4) Allt är inte fornminnen – men kan vara spännande att stöta på under terrängrekognosceringen. Hur någon lyckades få upp en bil på ett flyttblock i väglös skog är något av ett mysterium…. Foto Lena Berg Nilsson.

Älgen granskade fornminnesinventerarna som i sin tur granskade fångstgroparna. Foto Gerhard Flink.

Kvalitetssäkring i Junsele

I mitten av september var Landskapsarkeologerna i fält för att utföra registrering och kvalitetssäkring i Ångermanlands skogar. Ansvarig projektledare var Gerhard Flink. Ingela Norlin och Ola Nilsson deltog i fältarbetet. Den senare ansvarade för rapport och Sune Jönsson ansvarade för registrering i FMIS. Vi valde att lägga fältarbete under tiden mellan älgjakterna och efter avslutad björnjakt för att minimera störningar.

Länsstyrelsens i Västernorrland tipsregister innehåller talrika och goda indikationer på tidigare okända fornlämningar och dessa kontrollerades nu. Sammanfattningsvis kan konstateras att beträffande så kallade anomalier från laserscanning är tillförlitligheten hög.

På 1960-talet utfördes fornminnesinventeringar i Ångermanland i samband med produktion av ekonomisk karta över Sverige. Små resurser och avsaknad av vägnät i skogarna förklarar varför relativt få fornlämningar påträffades. Som resultatet visar är dessa äldre inventeringar att anse som indikationer och i de kontrollerade fallen kunde nya och långa fångstgropssystem registreras. Genom metoden med anomalier kan man komplettera enstaka och flera äldre registreringar till milslånga fångstlinjer.

Allt tyder på att man ägnat sig åt storskalig och systematisk jakt. Dateringar har visat att metoden började användas redan under äldre stenålder men att de flesta dateringarna ligger i yngre järnålder och medeltid. Inventeringen i höstas resulterade även i registrerade boplatsspår sannolikt från stenålder. Om detta går att läsa i Rapport 2017:20.

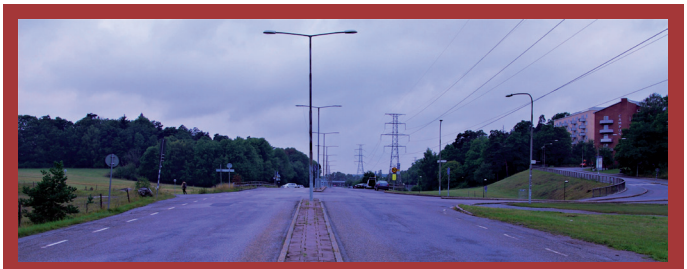

Landskapet utmed Bergiusvägen (från öster) i norra delen av Kungliga Nationalstadsparken. Till höger Lappkärrsberget. I detta sprickdalslandskap låg den kungliga Jaktparken (1600- och 1700-talen) och senare Experimentalfältet (1800- och 1900-talen). Foto Bengt Windelhed.

Landskapets visuella tillgänglighet utmed Bergiusvägen centralt i bilden.

Inom Nationalstadsparken ställer lagstiftningen krav på hänsyn till såväl fysiska lämning, som karaktären på området; den s k landskapsbilden. Den hanterar vi dels utifrån erfarenheter om den historiska markanvändningen, dels utifrån nedanstående kvantitativa beskrivning av inblickbarheten; den visuella tillgängligheten.

Landskapets öppenhet beskrivs först genom att avgränsa den centrala delen av dalgången med två siktlinjer utmed skogsbrynen norr och söder om Bergiusvägen (område med hög visuell tillgänglighet, se kartbilden). Andra siktlinjer fångar områden med låg visuell tillgänglighet utefter dalgångens sidor markeras områdena. Olika delar av dalgången har således olika grad av inblickbarhet. Det kan tolkas som att de är olika känsliga för exploatering. Det finns dock en hake; i brynzonerna finns områden med natur- och kulturvärden. Andra kartbilder i vår rapport visar därför värden utifrån spår av historiska landskapselement, historiska vegetationslämningar och bebyggelsehistorisk betydelse. Att bedöma sådana värden har ingått i uppdraget.

Kartan gjord av Conec med underlag från Bengt Windelhed.

Utredning i Nationalstadsparken

Landskapsarkeologerna har utfört en kulturhistorisk utredning i Nationalstadsparken på uppdrag av Stockholms stad. För uppdraget ansvarade Landskapsarkeologernas Bengt Windelhed, med hjälp av Sonia och Hans-Georg Wallentinus (Conec) och Vicki Wenander (Wenanders Byrå). Syftet var att utreda förutsättningar för byggnation i den hårt reglerade Nationalstadsparken, känd för höga kultur- och naturvärden.

Bengt analyserade det äldre agrarlandskapet och landskapsbilden utmed Bergiusvägen (se bild). Conec analyserade ekologiska värden och Wenanders Byrå bebyggelsen. Det äldre agrarlandskapet beskrevs med lantmäterikartor och en fältinventering.

Landskapsbilden beskrevs med en kvantitativ landskapsbeskrivning (se karta). Med erfarenheter från ett forskningsprojekt på Kulturgeografiska institutionen vid Stockholms universitet kunde landskapsbildens känslighet för ny bebyggelse analyseras med ett system av siktlinjer. Våra slutsatser presenterades i kartor över områdets känslighet avseende de ovan nämnda tre analyserna när det gäller en eventuellt tillkommande bebyggelse.

Nationalstadsparken blev 1994 lagskyddad i Miljöbalken. Vägledning kring lagskyddet presenterades i en Översiktsplan 2009. I nordvästra delen av området (Vetenskapsstaden, med bl a universitetsområdet), finns bebyggelsemöjligheter länkade till ”kunskapsinstitutionerna”. Men nybebyggelse får inte ”innebära intrång i naturmiljön” eller ”skada historiska landskapets natur- och kulturvärden”. Detta analyserades kring Bergiusvägen. Slutsatser värderas nu av Stockholms stad.

Expedition Nasafjäll 2017

Sedan 2015 har Landskapsarkeologerna deltagit i Expedition Nasafjäll, vilket vi berättat om vid flera tidigare tillfällen. I augusti i år bestod vår del av aktiviteterna av ett seminarium i Vuoggatjålme samt provtagning och guidning på Nasafjäll.

I Vuoggatjålme diskuterade Landskapsarkeologerna olika aspekter av Nasa silvergruvor och Kenneth Awebro berättade om den historiska bakgrunden och förutsättningarna för gruvsatsningen på Nasafjäll under stormaktstiden.

Förutom den årliga guidningen vid gruvorna på Nasafjäll skedde provtagning av varpen vid bokverket från 1640. Dessa lämningarna dokumenterades 1984 av Kenneth Awebro och kompletterades 2015 av Ola Nilsson och Gerhard Flink. I samband med provtagningen 2017 hade den mindre av högarna med vasksand till stora delar blivit bortspolad. Denna förändring kan sannolikt kopplas till de pågående klimatförändringarna.

Provtagningen gav också upphov till nya frågeställningar. Det är kanske inte så att de lämningar vi ser idag är resultatet av 1600-talets verksamhet, utan ett återanvändande av platsen under framför allt den andra brytningsperioden 1770-1810, då man även försökte utvinna silver ur avfall, så kallad ”sylta”, som ratats vid den tidigare brytningen.

Mer om detta, och mer därtill, kan läsas i Landskapsarkeologernas Rapport 2017:14, som inom kort publiceras på vår hemsida http://www.landskapsarkeologerna.se/rapporter/

Fiskevård och kulturmiljövård

Sedan 2015 har Landskapsarkeologernas Ola Nilsson och Lena Berg Nilsson varit involverade i en rad fiskevårdsprojekt i Hälsingland. Dessa har genomförts i flertalet av landskapets kommuner.

Ett av de mer omfattande uppdragen har berört Nianån i Hudiksvalls kommun, som bland annat innefattat en reservatsbildning vid Nianåns utlopp i Njutångersfjärden.

Inom reservatet dokumenterades en stor mängd fornminnen. Genom god samverkan med Hudiksvalls kommuns projektledare Johan Andreasson har ingrepp i dokumenterade lämningar i samband med fiskevårdsåtgärderna i stort kunnat undvikas. Samarbetet har inneburit en ”win-win situation” där de fiskevårdande åtgärderna kunnat genomföras samtidigt som de kulturhistoriska värdena vidmakthållits. Fortsatta uppdrag i samband med fiskevårdsåtgärder är inplanerade till 2018.

Det goda samarbetet mellan Landskapsarkeologerna och fiskevårdens aktörer har uppmärksammats av bland annat Sportfiskarna som sammanställt en film om restaureringsarbetet där även kulturmiljövården har en given roll. Se vidare på https://www.youtube.com/watch?v=JPkrxoJPHtk

Överst syns timmerskodd sidofåra till Västersjöån i Los socken där vattenhjulet till en mjölkvarn stått. Lämningen är bevarad i sin helhet efter genomförandet av fiskevårdsåtgärderna.

Nederst är del av Kalvsån i Ovanåkers socken. Ån är delvis kanaliserad nedströms en dammvall. Denna liksom den delvis bevarade kanaliseringen göratt Kalvsåns tidigare användning som flottningsled fortfarande kan förstås.
Foton Ola Nilsson.

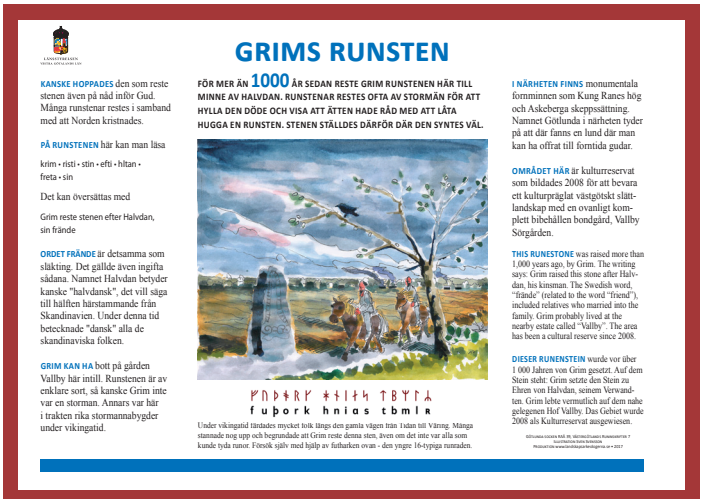

Informationsskyltar produceras nästan alltid i format A2 och med illustrationer i färg. Vi har ett flertal konstnärer att välja mellan. Det är en strävan att motiven ska anknyta till aktuell plats och ämne.

Ibland kan en karta krävas för ökad förståelse av ett komplext fornminnesområde. Ett sammandrag görs på engelska och vi anlitar professionell översättare. Ingen "svengelska"! Inom vissa områden efterfrågas även sammandrag på tyska.
Bilder av informationsskyltar i A2-format.

Ett av fynden vid inventeringen i Junsele. En liggmila! Foto Ola Nilsson.

Informationsskyltar

Fortsatt produceras nya informationsskyltar till länsstyrelser och kommuner av Landskapsarkeologerna. I Västra Götaland efterfrågades nya runstensskyltar och de producerades i samråd med Riksantikvarieämbetets specialist Magnus Källström. Länsstyrelsen i Östergötland förnyar kontinuerligt sitt omfattande bestånd och där utför vi uppdragen efter hand. Ett mycket stort behov finns i kommunerna av förnyelse av skyltbeståndet.

Fornvård rapport

Liksom tidigare år finns nu en sammanställning av årets fornvårdsinsatser i Stockholms län. Efter ett lyckat seminarium har allt fler kommuner tagit upp fornvård i sina program.

En fortsatt ökning i antalet objekt sker och snart kan vi närma oss den omfattning som fanns när Riksantikvarieämbetet fortfarande administrativt verkade för fornvård i landet. Läs mer i Rapport 2017:21.

SKÅNK-konferens i Uppsala

Landskapsarkeologernas Ola Nilsson deltog i årets SKÅNK-konferens (Skogen; mångfald av natur- och kulturarv) i Uppsala. Där presenterade han ett arbete angående "skogens svarta guld", dvs träkol. Prestationen behandlade erfarenheter från arkeologiska utredningar, hur man bör söka efter kolningslämningar samt hur lämningar efter ligg- och resmilor bör undersökas arkeologiskt.

Gert Magnusson docerar järn. Vi fick anledning att prisa Riksantikvarieämbetets FMIS med dess möjligheter för stora rumsliga analyser.
Foto Gerhard Flink.

Nedre bilden: Vi lämnade Maastricht för att se holländskt landskap. Poldrar, dammvallar och väderkvarnar och ingen skog! Statyn är Lely, ansvarig för gigantiskt dammbygge under 1920-1930 tal. Afsluitdijk är en dammvall över 3 mil lång som hindrar Nordsjön att rinna in över Holland. Områden stora som Blekinge är nu bördig åkermark. Men varning för översvämning!
Foto Gerhard Flink.

EAA-konferens i Maastricht

Landskapsarkeologerna genom Gerhard Flink och Ingela Norlin var i Maastricht i slutet av augusti. European Association of Archaeologists har sedan 1994 mötts i olika europeiska städer. Närmare 1800 sessioner fyllde dagarna. Dessutom fanns ett 30-tal olika utställningar att se.

De deltog i sessioner och träffade många kolleger. Eftersom fornvård är ett ämne som berör ett par av landskapsarkeologerna prioriterade Gerhard några av dessa sessioner, rubricerade som Archaeological Heritage Management. Aspekter kring vårdfrågor behandlades.

Tyska exempel visade vad som händer när myndigheter och förvaltningar visar ointresse: I Baden-Würtenberg omkring år 1830 kände man till flera tusen fornlämningar men 150 år senare fanns mindre än 5% kvar. Att minnas vad som händer när myndigheter inte tar ansvar.

”Stockholmssystemet” med uppsökande verksamhet i kommunerna som stimulerar vårdinsatser diskuterades. Särskilt de tyska representanterna gillade modellen och man förordade liknande.

Slutlig konsensus om hur viktigt det är att allmänheten involveras för att på så vis vård och skydd av fornminnen kan hållas aktuellt. Flera deltagare poängterade vikten av bra och engagerande informationsskyltar.

Många ämnen behandlades. Kristian Kristiansen höll välbesökt föredrag om arkeologisk metodutveckling med tanke på nya rön kring tex DNA. Gert Magnusson ledde sessioner med fokus på järnproduktion. Dess funktion med påverkan på samhällsbyggen poängterades.

LANDSKAPS
ARKEOLOGERNA
KULTURMILJÖVETARE OCH KUNSKAPSFÖRMEDLARE
I RIKSTÄCKANDE SAMVERKAN
www.landskapsarkeologerna.se

News 3 • 2017

We wish you a Merry Christmas
And a Happy New Year

Lena Berg Nilsson Gerhard Flink Sune Jönsson
Lennart Klang Ola Nilsson Ingela Norlin Bengt Windelhed